

VELENCÉTŐL DUBROVNIKIG

Köszöntő kötet Vig István tiszteletére

SZERKESZTETTE

Dudás Mária, Dudás Előd

ELTE BTK

Szláv Filológiai Tanszék

Budapest, 2018

SZAKMAI LEKTOROK

Lukács István

Nyomárkay István

TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-284-966-9

Tartalom

NYOMÁRKAY ISTVÁN

Vig István professzor úr születésnapjára 9

BAŃCZEROWSKI JANUSZ

Az ekvivalencia fogalma a fordításban.....13

DUDÁS ELŐD

A múlt idők használata Antun Vramec *Kronika* című művében.....21

DUDÁS MÁRIA

Lógó orral búsul a magyar.....31

DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA

A *disznó* fogalma a lengyel nyelvben a frazeológiai kapcsolatok tükrében.....39

FEDOSZOV OLEG

Венгерские сравнительные обороты *kevés (vagy), mint x* в чешско-русской конфронтации.....55

GYIVICSÁN ANNA

Tradícia starozákonných žalmov a evanjelickej kultúry v slovenskej poézii.....63

HEÉ VERONIKA

Az operaszövegek fordítása.....75

JAKOVLJEVIĆ DRAGAN

Културолошко-идентитетске рефлексije у делима савремених српских писаца у Мађарској и Румунији.....87

JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA

Cienka błona między faktem a wyobrażeniem, czyli o strategiach narracyjnych Ziemowita Szczerka w kontekście poetyki dziennikarstwa *gonzo*.....105

JANURIK SZABOLCS

Az új angol kölcsönszavak szótári rögzítésének kérdései a mai magyar és orosz lexikográfiában.....119

JÁSZAY LÁSZLÓ

Gondolatok a grammatikai kategorizálás problematikus kérdéseiről (az orosz főnév).....133

LUKÁCS ISTVÁN, KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

Az illír mozgalom magyar és horvát tudományos reprezentációjának mérlege.....143

MENYHÁRT KRISZTINA

Vallásosság és vallásgyakorlás Bulgáriában a kora újkori útleírások tükrében.....157

МИХАЙЛОВ КАМЕН

Версията на Павел. Правилата на светия апостол, превърнали се в православен канон.....171

PÁTROVICS PÉTER

Lengyel-cseh bosszúságok - germán örömök „összefésült gondolatok” a lengyel *pepik* szó kapcsán.....185

PAVIČIĆ MLADEN

A nemtelenség labirintusában.....193

RÁDULY ZSUZSANNA

A magyar nyelv olasz eredetű eponimái.....203

RÁGYANSZKI György	
A muravidéki szlovén lexikográfia újabb eredményei.....	213
URKOM ALEKSANDER	
Frazeologija u leksikografiji. Frazeologizmi kao sastavni elementi u značajnijim rečnicima mađarsko–srpske leksikografije.....	225
VARGA ÉVA KATALIN	
Jelentésátvitelek vizsgálata a Verancsics-szótár anatómiai neveiben.....	241
ZOLTÁN ANDRÁS	
A fog segédige szláv párhuzamai.....	251
ZSILÁK MÁRIA	
Olasz és német kőfaragók emlékei egy magyarországi szlovák településen, Tardoson.....	265

Az illír mozgalom magyar és horvát tudományos reprezentációjának mérlege¹

LUKÁCS ISTVÁN

KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

Öröndetes módon az illír mozgalom iránt újabban a fiatalabb tudós nemzedék is élénk érdeklődést mutat – Horvátországban és Szlovéniában egyaránt. (NOVAK 2012; JEŽ 2016). OTKA/NKFI-kutatásunk éppen ezért jól beleilleszthető volt ebbe a trendbe is. Elsődleges célunk annak feltárása volt, hogy milyen magyar hatások mutathatók ki a horvát nemzeti ébredés mozgalmának célkitűzéseiben és eszméiségeiben. Átfogó, interdiszciplináris kutatás megalapozását terveztük, amely az eszmetörténet, a politikai programok, az irodalmi programok, a nyelvújítási-nyelvápolási koncepciók és a konkrét irodalmi összefüggések szempontjából perspektivikusan egyben tudja majd láttatni a korszak horvát-magyar kapcsolatainak széles spektrumát. A jelen dolgozat vázlatos képet kíván adni az illír mozgalom magyar és horvát tudományos reprezentációjáról. Bár a horvát történelem és kultúrtörténet meghatározó, a modernitást megalapozó korszakáról van szó, amelynek megértése szinte elképzelhetetlen a magyar történelmi és eszmetörténeti kapcsolódások számbavétele nélkül, eddig kevés eredmény született az összefüggések mélyebb feltárása irányában, éppen ezért a téma alapkutatói relevanciájú is.

---

1 A tanulmány az OTKA (jelenleg NKFIH) 104630. számú, *A magyar kapcsolatok és minták jelentősége a horvát illír mozgalom fejlődéstörténetében* című pályázat keretén belül készült. Társkutatóm e munkában és a projekt kedvezményezettje a tragikusan fiatalon elhunyt Kálec-Simon Orsolya volt. A dolgozat korábbi közös gondolkodásunk és munkánk eredményeit foglalja össze.

E kutatás magyarországi előzményeiről általánosságban elmondható, hogy a „horvát kérdés” elsősorban is a történeteket foglalkoztatta. A szakirodalom jelentős része a horvát nemzeti/nemzetiségi mozgalmat a magyar nemzetiségpolitika szemszögéből tárgyalja, és elsősorban a politikai harcok eseménytörténetére, illetve a mozgalmak színre lépésének társadalmi-gazdasági okaira koncentrál (ld. ÁCS 1986; SOK-CEVITS-SZILÁGY-SZILÁGYI 1994; RESS 2004). Ellenben azok a tanulmányok, amelyek a mozgalom eszmeiségét, szellemi kapcsolatrendszerét is érintik, elsősorban a német romantika és a szláv/pánszláv mozgalmak gondolkodóinak hatását hangsúlyozzák, helyezik előtérbe. Az illír mozgalom magyar kapcsolatainak felderítésére sajnálatos módon alig történt kísérlet, jóllehet valamennyi szerző megemlíti, hogy a horvátság ebben a korban példaképként tekintett a magyarokra. Csupán néhány nyilvánvaló kapcsolódási pontot emelnek ki, a rejtettebb összefüggések vizsgálatára azonban nem kerül sor (MISKOLCZY 1927–28; ARATÓ 1983).

A történelemtudományi szakirodalomból mindenképpen kiemelkedik Sokcsevits Dénes *Magyar múlt horvát szemmel* (2006) című könyve. A szerző komparatív elgondolású művében elsődlegesen a horvátok magyar nemzetről alkotott képének alakulását vizsgálja a történelem során, de tekintélyes teret szentel a horvát-magyar kulturális kapcsolatok bemutatásának is. Jóllehet a témával foglalkozó tanulmányok többsége a horvátok magyarellenés retorikájára koncentrál, ám Sokcsevits egyszersmind a „magyarságkép-példakép” jelenlétére is felhívja a figyelmet. A szerző kihangsúlyozza, hogy a magyarság a nyelvújítás mellett a gazdaság, a tudományos és kulturális intézményrendszer, az infrastruktúra fejlesztése, a nemzeti elit szerepvállalása, illetve a nemzeti öntudat erőssége tekintetében is példaképként szolgált a horvátok számára.

Átfogó, interdiszciplináris jellegű tanulmányokat a magyarországi horvát filológiában sem találunk, ugyanakkor számos olyan munka létezik, amely a téma egyes részterületeit alaposabban is feltárta. Széles hazai és nemzetközi kör-

ben is ismertek Nyomárkay István úttörő jelentőségű kutatásai (*Az illír mozgalom és a horvát nyelvújítás*, 2007: 168–227; *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*, 1989b; *A magyar és a szerb-horvát nyelv kapcsolata*, 1989a), aki részletes, számos területre kiterjedő vizsgálattal igazolta, hogy a magyar nyelv, elsősorban a magyar szaknyelv, fontos példaként szolgált a horvát nyelvújítás során. Ivan Mažuranić – az illirizmus kiváló költője, ideológusa, későbbi horvát bán – magyar nyelvű verseinek felfedezése nyomán néhány alapos, filológiai szempontból gazdag tanulmány született, például Póth István *Neke mađžarske veze pjesnika Ivana Mažuranića* (1965), Milorad Živančević *Ivan Mažuranić mint magyar költő* (1975), Lőkös István *Mađarske pjesme Ivana Mažuranića* (1998) és *Magyar versekkel a horvát Parnasszus felé* (1997), valamint Lukács István *Ivan Mažuranić és a magyar klasszicizmus* (2004a) című tanulmánya. Lőkös István tanulmányaiban elsősorban életrajzi adatokkal igazolja a Mažuranić-versekre tett hatás lehetségeségét, amelyet Lukács István *Ivan Mažuranić és a magyar klasszicizmus* című tanulmányában alapos filológiai elemzésekkel támaszt alá, a Berzsenyi lírájával való genetikus kapcsolat tényét pedig a horvát versekre vonatkozóan is igazolja. Lukács István emellett egy további adalékkal is hozzájárul a Mažuranić-kutatáshoz; *Ki fordította A Horvátok a Magyaroknak című politikai röpiratot?* (2004b) című tanulmányában filológiai eszközökkel bizonyítja, hogy Mažuranić *Hrvati Mađarom* című politikai röpiratát maga a szerző fordította magyarra, igazolva, hogy Mažuranić az 1848-as horvát-magyar közeledésben többszörösen is fontos szerepet játszott.

Az irodalom- és művelődéstörténet tekintetében nem fedezhetünk meg Fried Istvánnak, a közép-európai nemzeti ébredés jeles ismerőjének a munkásságáról sem. A közelmúltban megjelent *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása* (2010) című tanulmánykötetében több olyan dolgozatot is találunk, amely a horvát nemzeti ébredés magyar vonatkozásaival is foglalkozik. A jeles komparatista *Nyelvválasztás, nyelvújítás – úttévesztés?* című tanulmányában a horvát irodalmi

nyelv kiválasztásának-kialakításának folyamatát (és annak következményeit) illeszti közép-európai kontextusba, a *Széchenyi és a nemzetiségi kérdés* című cikkében pedig a nagy politikus-gondolkodó fogadtatását mutatja be a nemzetiségek körében. Jóllehet Fried korábbi közép-európai körképei, *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban* (Kazinczytól Jókaiig 1979), valamint a felvilágosodás, a klasszicizmus, a romantika és a nemzeti ébredés kelet-európai változatait tárgyaló *Kelet- és Közép-Európa* (1986) között című kötet a horvát irodalom- és kultúrtörténet folyamataival csupán érintőlegesen foglalkozik, kutatásunk szempontjából mégis elengedhetetlenül fontos kötetekről van szó, hiszen épp azt a közép-európai irodalom-, kultúr- és esztétikai kontextust vázolják föl, amelyben az illírizmus szellemi áramlatai is elhelyezhetők.

A kérdéskör a horvát szakirodalomban még ennél is kevésbé van feltárva. Míg a magyar tanulmányok többsége a horvát nemzeti mozgalmat közép-európai kontextusba állítja, a horvát irodalomtörténetet és történetírást e tekintetben továbbra is az illírizmus idején kialakult prioritások és irányvonalak vezérlik. Így a dolgozatok többségét nem a magyar komparatív diskurzusban bevett Közép-Európa-központúság, hanem a szlavenocentrizmus jellemzi, magyarságképüket és a horvát-magyar viszonyról alkotott képüket pedig még mindig az illírizmus idején kialakult narratívák határozzák meg. Ebből adódóan a horvát tudományos közlemények elsősorban a horvát területekre, azon belül is főképpen az eseménytörténetre koncentrálnak.

Jakša Ravlić a *Hrvatski nacionalni preporod* (1965) című szöveggyűjteménye előszavában az illír korszak eseménytörténetének bemutatását helyezi előtérbe, az okok és előzmények, valamint a más monarchiabeli irodalmakkal való összefüggések utalásszerű felvillantásával. Jaroslav Šidak (et. al.) *Hrvatski narodni preporod: ilirski pokret* (1988) című összegző műve pedig a korszak és az illír mozgalom történetét mutatja be, gazdasági-társadalmi-kulturális-adminisztratív kontextusba

ágyazva, a magyar hatások tekintetében azonban a „kötelező” tényadatok említésén kívül nem sok újat hoz.

Egyedül Josip Horvat nagyszabású munkáiban találunk kitekintéseket a magyar kultúr- és politikatörténet irányába, ezért e művek értékes adalékul szolgálnak kutatásainkhoz (*Ljudevit Gaj*, 1975, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, 1980). Gaj-monográfiájában Horvat aránylag nagy terjedelemben tárgyalja az illír mozgalom vezére, Ljudevit Gaj pesti időszakát, a Gaj munkájára tett magyar hatásokról azonban – néhány tagadhatatlanul fontos és újszerű tény megemlítését leszámítva – kevés szó esik, a *Kultura Hrvata kroz 1000 godina* című kultúrtörténeti áttekintés pedig a Draškovićara tett Széchenyi-hatás vázlatos bemutatása által hoz nóvumot.

A horvát nemzeti ébredés indulását az 1790-es évhez szokás kötni. Ekkor kezdődtek meg azok a horvát-magyar közjogi küzdelmek, amelyek életre hívták a horvát nemzeti mozgalmat. A konfliktus fő kiváltója az volt, hogy a magyar nemesség a felvilágosodás eszméi hatására hivatalos nyelvévé kívánta tenni a magyar nyelvet, a horvátok viszont ezt alkotmányos rendi jogaik megsértéseként értelmezték. Ez az időpont a magyar-horvát együttélés szempontjából is fordulópontnak számított. A korábbi évszázadok során a horvát és a magyar nemzet nemcsak politikai értelemben számított szövetségesnek – válllvetve harcolva a török ellen, majd közösen küzdve a Habsburg uralkodók túllkapásai ellen –, hanem a horvát és a magyar kultúra is egymás mellett, egymással folyamatos kölcsönhatásban fejlődött (SOKCSEVITS-SZILÁGYI-SZILÁGYI 1993: 127).

Az illír mozgalom térnyerésével az ellentétek egyre éleződtek, ami végül az 1848-as magyar-horvát fegyveres összecsapásban csúcsosodott ki, a horvát kultúra pedig igyekezett felszámolni a magyar kultúrához fűződő kapcsolatait, és új tájékozódási pontokat jelölt ki, jellemzően a román és a szláv kultúrák irányában (ld. FRIED 2010). Miként azonban a későbbiek során is látni fogjuk, a két terület között olyan kulturális szimbiózis alakult ki, amelyet nem lehetett egy csapásra felszámolni, olyannyira, hogy a hatása alól az egy-

re markánsabb magyarellenes színezetet öltő horvát nemzeti mozgalom sem vonhatta ki magát.

A magyar komparatisztika feltárta, hogy Magyarország nagyobb városai multikulturális közegként funkcionáltak, ahol számos nemzetiség élt egymás mellett, folyamatos kulturális kölcsönhatásban állva egymással (FRIED 1987). Korábban már tisztázták, hogy a pesti multikulturális közeg mind a szlovák-magyar (ld. FRIED 1979; FRIED 1987; KISS SZEMÁN 2010), mind a szerb-magyar (FRIED 1979) kapcsolatok szempontjából rendkívül gyümölcsöző volt, amelyből mindhárom irodalom profitált. Az illír mozgalom kezdetei hasonlóképpen Pestre vezetnek.

A horvát nyelv ápolását, szélesebb körű terjesztését kezdeményező törekvések már a 19. század elején megjelennek. A magyar klasszicizmus inspirálta lírájáról ismert Matija Petar Katančić (1750–1820) nyelvújító-nyelvfejlesztő tevékenységet végzett, tanulmányozta nemzete népszokásait és etimológiával is foglalkozott. Maksimilijan Vrhovac zágrábi püspök 1813-ban elsőként adott ki felhívást a horvátság szellemi kincseinek összegyűjtésére, és később is jelentős mértékben járult hozzá a horvát nemzeti irodalom népszerűsítéséhez. Antun Nagy 1814-ben elindítja a *Slavonski i horvacki phoenix* című što-horvát folyóiratot (ŠIDAK 1988: 79). Tomaš Mikloušić (1767–1833) 1819-ben adja ki a *Stoletni kalendar* címet viselő periodikát, 1821-ben pedig publikálta az *Izbor drugovanj vsakovrstneh* című munkáját, amelyben a horvát történelem és irodalomtörténet rövid foglatát kívánta nyújtani (ŠIDAK 1988: 79).

Miden egyes imént említett szerző életpályájában az a közös, hogy valamennyien jelentős időt töltöttek a magyar fővárosban, ahol közlelről megismerhették és első kézből követhették nyomon a magyar nyelvújítás eredményeit. A horvát nemzeti ébredés jórészt a magyar nyelv hivatalos nyelvként való bevezetése ellenében, ezt a célkitűzést megakadályozandó bontakozott ki, ugyanakkor a magyar nyelv gazdagsága, differenciáltsága, valamint a nemzeti nyelv ápolása és ter-

jesztése iránti elkötelezettség példaként is szolgált a horvátok számára.

Matija Petar Katančić Budán folytatta teológiai tanulmányait, majd később a pesti egyetem professzora volt. Maksimilijan Vrhovac a 18. század végén a pesti papi szeminárium vezetője volt, szabadkőművesként (RAVLIC 1965: 16) pedig valószínűleg a magyar jakobinus összeesküvéssel is kapcsolatba került (FRIED 1979: 79). Antun Nagy, aki cenzorként tevékenykedett Budán (ŠIDAK 1988: 79), egy 1817-ben kelt cikkében példaként állítja a horvátok elé a magyar nyelvújítást (NYOMÁRKAY 1989: 315). Tomaš Mikloušić szintén elismeréssel illette a magyarok kulturális teljesítményét, rámutatva, hogy „a magyar nyelv Európa első nyelvei közé tartozik, amelyen a vallási, világi és állami ügyek egyaránt megfelelően intézhetők” (NYOMÁRKAY 1989: 315). A horvát nemzeti megújulás előfutárának is számító Mikloušić egyébként ugyancsak a pesti központi papneveldeben végezte tanulmányait, ahol állítása szerint néhány diák társaságot alapított a magyar nyelv javítására. Joggal feltételezhető tehát, hogy a horvát nemzeti ébredés első lépéseit a magyar nyelvújítás folyamatai is inspirálták.

A magyar nemzeti mozgalom számos új ötlettel, politikai és társadalmi reformmal rukkolt elő, amellyel szemben a horvátok sokáig csak rendi jogait tudták szembeszegezni (HORVAT 1975: 55). A rendi jogainak csorbítását nehezményező nemesi mozgalommal párhuzamosan a 19. század 30-as éveiben formálódni kezdett egy polgári színezetű ellenállási mozgalom is, amely a magyar nemzeti mozgalom előretörését veszélyként érzékelte, paradox módon törekvéseiben azonban mégis a magyar felvilágosodás és reformkor szellemisége, célkitűzései érződnek.

Janko Drašković *Disertacija iliti razgovor* című cikkében elsőként javasolja honfitársainak, hogy a magyar nyelv előrenyomulására válaszul nem a korábbi hivatalos nyelv, a latin védelmére kellene koncentrálniuk, hanem ehelyett „a magyarok jó példáját” (dobru peldu Madjarov) kellene követniük, vagyis magát a horvát nyelvet (pontosabban

annak što nyelvjárását) kellene alkalmassá tenniük a hivatalos ügyek és az irodalom terén való használatra (DRAŠKOVIC 1965: 93–115).

A negyvenes években megjelent írások tónusa egyre erősebb magyarellenességet mutat, de a „magyarok jó példáját” továbbra sem tévesztik szem elől. A szlovák származású Bogoslav Šulek 1844-ben írott *Što namjeravaju Iliri?* (1965) című röpiratában a nemzeti nyelv fejlesztését a nép felvilágosítása érdekében propagálja, amelytől gazdasági prosperitást, az életminőség általános javulását, sőt, a nemzet erkölcsének nemesebbé válását várja. Jóllehet a cikk számos magyarelenes megállapítást tartalmaz, amelyek közül nem egy teljesen alaptalan, Šulek mégis példaként állítja honfitársai elé a magyarok reformkori törekvéseit, akik nemzetük felvilágosítása érdekében fejleszteni, művelni kezdték nyelvüket, magyar színházat, tudós társaságot és múzeumot alapítottak, és lépéseket tettek arra, hogy a magyar nyelvet hivatalos nyelvként is bevezessék. Ez a kettősség jelenik meg Dragutin Rakovac 1842-es *Mali katekizam za velike ljude* (1842) című röpiratában is, aki elismeréssel illeti a magyarokat azért, hogy nemzetüket és nyelvüket oltalmazták, ugyanakkor kárhóztatja is őket a magyar nyelv más nemzetek rovására történő terjesztéséért.

A horvát közvélemény több forrásból is tájékozódhatott a magyar nyelvújítás fejleményeiről. 1833-ban jelent meg Zágrábban Michael Kunits *Reflexionen über die Begründung der magyarischen Sprache in Ungarn als Staats-Dikasterial – und Gerichts – wie auch als allgemeine Volkssprache* című röpirata (FRIED 1979: 210), később, az 1840-es években pedig az *Ilirske narodne novine* az *Athaeneum* és a *Századunk* című folyóirat magyar nyelvművelésről szóló cikkeit közölte horvát fordításban.

A „magyar példa” követését a horvátok a gyakorlatba is átültették. Az illírizmus korában fektették le új horvát irodalmi, tudományos és szaknyelvek alapjait, amelyben – miként Nyomárkay István kutatásai is demonstrálják (ld.

NYOMÁRKAY 1989) – a magyar nyelvi mintának is igen nagy szerepe volt.

Az illírizmus korában a gazdaság és a technológia terén is fontosnak tartották a magyar példát, nemcsak a Magyarországon előbb megjelenő technológiai újdonságokat, hanem több kifejezetten magyar fejlesztést is átvettek (SOKCSEVITS 2005: 37).

A közös országgyűlésnek köszönhetően a horvátok közvetlen közletről követhették a magyar közművelődési intézmények (Magyar Nemzeti Múzeum, 1802, Széchenyi Könyvtár, 1802, Nemzeti Kaszinó, 1827, Magyar Tudományos Akadémia, 1830, Nemzeti Színház, 1837) létrehozásának felvetését, megvitatását, finanszírozásának kérdéseit, így a horvát hazafiakban is felmerült az igény a hasonló intézmények létrehozására.

Drašković *Disertacijájában* a nemzetgazdaság fejlesztésére vonatkozó tervet körvonalaz; a hitel kérdésében, a hazai ipar és kereskedelem fellendítésével kapcsolatos álláspontjában felfedezhető Széchenyi hatása (SOKCSEVITS 2005: 37). Josip Horvat feltételezése szerint Drašković, aki kitűnően beszélt magyarul, olvashatta az 1830-ban megjelent *Hitelt* (HORVAT 1980: 172–173). A horvát sajtó Széchenyit nem csupán türelmes nemzetiségpolitikája miatt méltatta (ld. SOKCSEVITS 2005; FRIED 2010), hanem elismerően szóltak mecénási tevékenységéről és a Tisza szabályozása kapcsán végzett munkáját (SOKCSEVITS 2005: 37) is dicsérték.

A magyar nemzeti mozgalom által elért eredményeket az illír mozgalom számos tagja testközelből is meg tapasztalhatta, hiszen a többségük Magyarországon végezte tanulmányait, és a magyar nyelvet is jól elsajátította. Ljudevit Gaj Pesten (HORVAT 1975: 51), Ante Mihanović Budán és Fiumében, Ivan Mažuranić Fiumében és Szombathelyen (LŐKÖS 1997: 92–93), Vjekoslav Babukić pedig Pécsen és Szegeden folytatta tanulmányait. Ljudevit Farkaš Vukotinović Nagykanizsán, Szombathelyen és Pozsonyban végezte iskoláit, később pedig jurátusként Janko Drašković gróf, a horvát szabor képviselője mellett látott el titkári teendőket, szintén Pozsonyban (HOR-

VAT 1980: 172). Bogoslav Šulek a pozsonyi evangélikus líceum hallgatója volt, Josip Juraj Strossmayer, Stjepan Mlinarić, Adolfo Veber Tkalčević, Juraj Tordinac, Stjepan Ilijašević, Mate Topalović és sokan mások pedig a pesti papi szemináriumban végezték tanulmányaikat (HORVAT 1980: 172).

Buda és Pest a 19. században nemcsak a magyarok kulturális és politikai centrumai voltak, hanem számos kultúraközi találkozásra is lehetőséget adó fontos multikulturális központok is. Ivan Kukuljević Sakcinski így ír Pestről: „Pest az újabb szellem helye, az ipar, kereskedelem, irodalom, szórakozás, népi politika, népi ravaszságok és nagy népámítók városa.” A várost azonban nem csupán progresszív légköre miatt tartja különlegesnek: „Akárhová megy az ember, mindenütt hatalmas magyar nyelvű feliratokat lát, aki csak kicsit is ad a tekintélyre, az utcán leginkább magyarul beszél [...]” (SOKCSEVITS 2005: 89). Hasonló benyomásokat szerez Ljudevit Gaj is, aki itt tapasztalja meg először, mennyire képes áthatni egy közösség mindennapjait a nemzeti eszme (HORVAT 1975: 49). Bár az illíristák Magyarországon töltött éveit, az ezek során létesülő kapcsolatokat és inspirációkat a magyar és a horvát kroatisztika kevésbé tárta fel, a jelenlegi ismereteink alapján is kijelenthető, hogy a Pest-élmény az illíristák számára meghatározó erejű lehetett.

Ljudevit Gaj Pesten ismerkedett meg Jan Kollárral, a szlovák mozgalom egyik vezéralakjával, később pedig maga köré gyűjtötte a helyi szláv diákokat, Šafařík újvidéki szerb származású tanítványait (HORVAT 1975: 55). Arról azonban kevesebb szó esik, hogy a szláv mozgalmárok munkája, szervezkedése a magyar reformkor kulturális-politikai légkörében zajlott. Gaj pesti diákévei alatt dolgozta ki egész jövőbeni tevékenységének programját, amelynek legfontosabb elemei: a horvátok nemzeti történelmének megírása, az új horvát helyesírás kidolgozása és egy horvát nyelvű újság létrehozása. Ezek közül a helyesírás terve valósult meg a legkorábban, amelyet a multikulturális profiljáról ismert budai Egyetemi Nyomdában adott ki.

Pesten Gaj közvetlen közelről követhette nyomon a magyar nacionalizmus haladását, de tévedéseit is. Ebben az időben jelent meg Széchenyi *Világ* című brosúrája, ugyanakkor kéziratban a *Stádium* is terjedt, amelyhez Gaj Kolláron keresztül juthatott hozzá. Széchenyi ekkor indította a *Jelenkor* című folyóiratot is a reformeszmék propagálására, amely a *Társalkodó* című irodalmi melléklettel jelent meg (HORVAT 1975: 63). Említésre méltó, hogy Gaj éppen a pesti időszaka alatt jutott arra az elhatározásra, hogy horvát újságot kell alapítani. A későbbi *Ilirske narodne novine* is a *Jelenkorhoz* hasonló szerkezettel (közéleti témájú újság külön irodalmi melléklettel) jelent meg.

A magyar hatás ugyanakkor a horvát identitás konstrukciójának folyamata kapcsán is felvethető. Kiss Szemán Róbert kutatásai bebizonyították, hogy Horvát István etimológus, őstörténet-kutató, a magyar romantikus történetírás atyja és az általa szerkesztett folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény*, amely „negyedszázadon át meghatározta a kelet-európai nemzetekről való gondolkodást”, nagy hatást gyakorolt Jan Kollár munkásságára (KISS SZEMÁN 2010: 22–24). Tudjuk, hogy Horvát előadásait Ljudevit Gaj is látogatta, aki akkortájt egy nagyszabású nemzeti történelmi munkán dolgozott. Jóllehet Gajt felháborította Horvát „megalomániája”, aki arról beszélt előadásain, hogy a magyarság az egyiptomiak leszármazottja (HORVAT 1975: 51), Gaj kézírataiból szintén egy hamisítatlanul romantikus történelemkoncepció rajzolódik ki. Alapvető elképzelése az volt, hogy történelmi munkája a nemzeti nevelést és a politikai harcot kell, hogy szolgálja, megírása során pedig nemcsak dokumentumokra, hanem a mitológia és a népszokások vizsgálatára is épített (HORVAT 1975: 50). A horvátok ősi származásának bizonygatása, a mítoszok iránti vonzódás, sőt, a mítoszteremtő hajlam az illírizmus történelemszemléletében is meghatározó volt, elég, ha az „illír” terminus eredetére gondolunk. Gaj romantikus elgondolásait ugyanakkor az is inspirálhatta, hogy pesti tartózkodása során Kőrösi Csoma Sándor utazásairól is tudomást szerzett.

A magyar kultúra vezető áramlataival való találkozásra azonban nem csak a fővárosban nyílt lehetőség. Ivan Mažuranić – a legnagyobb horvát romantikus költő, az illiristák vezéralakja, aki később a Horvát Nemzeti Párt színeiben egészen a báni posztig vitte – Fiumében járta ki a gimnáziumot, ahol Császár Ferenc fakultatív magyarnyelv-óráit látogatta (LŐKÖS 1997). A horvát költő olyan kitűnően elsajátította a magyar nyelvet, hogy irodalmilag értékes verseket is képes volt alkotni azon. Az iskolás klasszicizmus stílusában írott versekben Berzsenyi-reminiscenciák fedezhetők fel, a későbbi filológiai vizsgálatok pedig igazolták, hogy a magyar klasszicizmus jelentette inspiráció a költő egész életművét végigkíséri (LUKÁCS 2004a: 26–31). Ez a magyar kulturális háttér, a magyar kultúra beható ismerete magyarázza azt is, hogy Mažuranić tollából származik az 1848-as év ritka horvát-magyar párbeszédkísérleteinek egyike, amelyet maga a szerző ültetett át magyarra, tanúbizonyságot téve a magyar nyelv, kultúra és politikai szemlélet nem mindennapi ismeretéről (LUKÁCS 2004b).

BIBLIOGRÁFIA

- ÁCS Zoltán, 1986: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- ARATÓ Endre, 1983: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- DERKOS Ivan, 1965: Duh domovine nad sinovima svojim koji spavaju. *Hrvatski narodni preporod I*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora. 275–284.
- DRAŠKOVIĆ Janko, 1965: Disertacija iliti razgovor. *Hrvatski narodni preporod I*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora. 93–115.
- FRIED István, 1979: *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- - 1986: *Kelet- és Közép-Európa között*. Budapest: Gondolat.
- - 2010: *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása: Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések*. Budapest: Lucidus.
- HORVAT Josip, 1975: *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- - 1980: *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Globus.
- JEŽ Andraž, 2016: *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- JEŽIĆ Slavko (szerk.), 1944: *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća: poviestni pregled i dokumenti*. Zagreb: izd. Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora.
- KISS SZEMÁN Róbert, 2010: *Szláv pokol Pesten: Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között*. Budapest: Balassi Kiadó.
- LŐKÖS István, 1997: *Magyar versekkel a horvát Parnasszus felé. Déli szláv - magyar szellemi kapcsolatok: Tanulmányok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó.
- - 1998: *Mađarske pjesme Ivana Mažuranića. Hrvatsko-mađarske književne veze*. Zagreb: Matica hrvatska, 63-80.
- LUKÁCS István, 2004a: *Ivan Mažuranić és a magyar klaszszicizmus. Térközők: Horvát-magyar irodalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. 21-31.
- - 2004b: *Ki fordította A 'Horvátok a' Magyaroknak című politikai röpiratot. Térközők: Horvát-magyar irodalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. 97-115.
- MARTINČIĆ Ivan (szerk.), 1994: *Hrvatski preporod: temeljni programski tekstovi I-II*. Zagreb: Erasmus.
- MISKOLCZY Gyula, 1927-28: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában I-II*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- NOVAK Kristian, 2012: *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnevića, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Srednja Europa.

- NYOMÁRKAY István 1989a: A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata. *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest: Tankönyvkiadó. 291–350.
- - 1989b: *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- - 2007: Az illír mozgalom és a horvát nyelvújítás. *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. 168–227.
- PÓTH István, 1965: Neke madžarske veze pjesnika Ivana Mažuranića. *Kolo*, 9–10, 472–477.
- RAKOVAC Dragutin, 1965: Mali katekizam za velike ljude. *Hrvatski narodni preporod II*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora. 85–97.
- RAVLIĆ Jakša (szerk.), 1965: *Hrvatski narodni preporod I–II*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora.
- RESS Imre 2004: *Kapcsolatok és keresztutak: horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában*. Budapest: L’Harmattan.
- ŠIDAK Jaroslav (et. al.), 1988: *Hrvatski narodni preporod: ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga.
- SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGY Imre – SZILÁGYI Károly, 1994: *Déli szomszédaink története*. Budapest: Bereményi Könyvkiadó.
- SOKCSEVITS Dénes, 2006: *Magyar múlt horvát szemmel*. Budapest: Kapu Könyvek.
- ŠULEK Bogoslav, 1965: Što namjeravaju Iliri. *Hrvatski narodni preporod II*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora. 185–208.
- ŽIVANČEVIĆ, Milorad, 1975: Ivan Mažuranić mint magyar költő. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*. 25, 7–13.